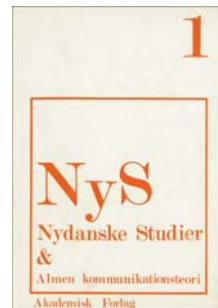

NyS

Titel:	Begrebet "NORMALSPROG". En sprogfilosofisk analyse
Forfatter:	Niels Erik Wille
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 1, 1970, s. 15-33
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Begrebet "NORMALSPROG". En sprogfilosofisk analyse^{x)}

Niels Erik Wille,
Inst. for Nordisk Filologi,
Kbh's Universitet.

I det følgende diskuteres begrebet "normalsprog", betegnet med denne term eller en tilsvarende, som det anvendes af en række nyere sprog- og stilforskere, litteraturteoretikere og filosoffer. Det vises at dette begreb kan afgrænses funktionelt, men at det iøvrigt er systematisk flertydigt, altså at den type af fænomener det kan bruges til at henvise til, bestemmes af situation og sproglig kontekst. Begrebet ses som en teoretisk konstruktion der er af stor værdi for forståelsen af den måde hvorpå en sprogbruger oplever eget og andres sprog, uanset om det er muligt at give nogen præcis beskrivelse af dette sprog i en given undersøgelse.

I

En overgang af mit liv blev jeg plaget med ordet "normalsprog" eller et nært beslægtet ord, hver gang jeg søgte at nærme mig problemer inden for tekstkarakteristik eller sprogfilosofi. Ordet fungerede som en brik der ligesom skulle få et puslespil til at gå op, men det var mig meget vanskeligt at få hold på det der refereredes til. Efterhånden har det forfulgt mig så meget, at jeg er gået i gang med en undersøgelse der foreløbig har givet de resultater der fremsættes i denne artikel. Jeg vil ikke påstå at jeg føler at hermed er det sidste ord sagt i denne sag, men jeg mener at have peget på nogle væsentlige aspekter af problematikken.

Lad mig starte med nogle citater til belysning af problemområdet:

1. Inden for skriftsproget kan man opstille et normalsprog, d.v.s. et rigsskriftsprog, som ikke er præget af de ejendommeligheder der forekommer i de specielle arter litteratur. Altså populært sagt: et skrevet sprog der kun benytter de almindeligt brugte ord og vendinger, holder sig til alt det der er fælles for al slags skriftsprog. En sådan norm afsætter sig i bevidstheden hos mennesker der har med det skrevne sprog at gøre, d.v.s. ikke blot hos skribenten, men også læserne. Ikke blot hos dem der arbejder aktivt med sproget, men også hos dem der oplever det recep-

^{x)} Dette er en videreførelse af et foredrag holdt i Lingvistikredsen i København, marts 1969. Jeg takker alle deltagere i den påfølgende diskussion for stimulerende impulser.

tivt, uddannes der en bevidsthed om hvordan man normalt bruger skriftsproget. Denne bevidsthed om den gængse måde at skrive på registrerer hvad der ikke hører hjemme i normen, altså alle de afvigelser der kommer til at stå som bærere af et særligt stilpræg.

Aage Hansen: *Sprog i sproget*. 1964

2. Det vi skal behandle her er punkter hvor sprogudøveren eller især en gruppe sprogudøvere står usikre over for det sproglige udtryk de vil anvende eller anvender. Den sprogudøver fra hvis synspunkt sagen ses, er en der i det store og hele må forudsættes at være inde i den norm (tradition) der præger det sproglag vi kalder rigssproget. Da dette foreligger i to ytringsformer: den mundtlige og den skriftlige, kommer vi ikke uden om at begynde med ortografien, et område der jo som regel ikke regnes med til den egentlige grammatik der er sprogets strukturlære.

Ved afgørelsen af de vanskelige tilfælde støtter man sig ikke til det historiske men til den nærværende tradition. Denne tradition er den usikre dansker jo også selv bærer af. Han har sin sprogbevidsthed, tidligere med et ord der er kommet i miskredit kaldet sprogfølelsen, d.v.s. de i hans bevidsthed oplagrede erindringer om normen, traditionen, "hvad man siger", "hvad det hedder". Når denne bevidsthed på et punkt er uklar bliver usikkerhed resultatet. Er den ligeledes på et enkelt punkt i uoverenstemmelse med alles eller de fleste andres sprogbevidsthed, får man at gøre med hvad man i almindelighed kalder sprogfejl, individuelle afvigelser eller lignende.

Vanskelighederne falder altså i to hovedgrupper:

1. De vanskeligheder der skyldes at normen ikke er blevet fast eller ikke har taget standpunkt i et tilfælde hvor der er flere muligheder eller findes flere varianter. Denne vanskelighed gælder altså alle sprogudøvere.

2. De vanskeligheder der skyldes at en person står usikker over for eller afviger fra en iøvrig fast norm. Denne vanskelighed er af individuel art men kan dog godt omfatte en større gruppe sprogudøvere som af en eller anden grund ikke (endnu) har tilegnet sig normen, f. eks. skolebørn i de yngre klasser.

Aage Hansen: *Vort vanskelige sprog*. 1965 p.11-12

3. Da det er den almindelige rigssprogsnorm i tale og skrift som er genstand for min beskrivelse, har jeg ikke benyttet tydeligt dialektprægede tekster og forfattere og heller ikke den poetiske litteratur der jo på væsentlige punkter afviger fra den almindelige norm. Jeg har tidligere (- - -) peget på den centrale stilling sproget i København indtager i

vort rigssprog. Jeg har derfor fortrinsvis benyttet forfattere som var født i eller havde levet det meste af deres liv i København. At rigssprogsnormen i min fremstilling alligevel hist og her er noget flosset i kanterne er blot hvad man kunne vente da rigssproget som en homogen fast afgrænset helhed er en fiktion.

Aage Hansen: *Moderne Dansk*. 1967. Vo. I p.14.

4. Det kan ofte være praktisk at beskrive stiltræk i en tekst i forhold til og som afvigelser fra normalprosa. Det er naturligvis de "interessante" træk der vil blive behandlet grundigst; de normale er jo karakteriseret ved at være — normale, og de behøver ingen indgående behandling. Men det er naturligvis lige så vigtigt til karakteristikken af en tekst, at den er i normalprosa som i hvilken som helst anden stil.

Normalprosa er vistnok i virkeligheden ret sjælden. Meget nær kommer de tekster der i almindelighed bruges til referatstile i realklasserne; pressens radioavis er også et nogenlunde brugbart eksempel.

Erik Hansen: *Sprogagttagelse*. 1965. p.12.

5. When we speak of the ordinary or stock use of a word we need not be characterising it in any further way, e. g., applauding or recommending it or giving it any testimonial. We need not be appealing to or basing anything on its stock-ness. The words 'ordinary', 'standard' and 'stock' can serve merely to refer to a use, without describing it. They are philosophically colourless and can be easily dispensed with. When we speak of the regular night-watchman, we are merely indicating the night-watchman whom we know independently to be the one usually on the job; we are not yet giving any information about him or paying any tribute to his regularity. When we speak of the standard spelling of a word or the standard gauge of British railway tracks, we are not describing or recommending or countenancing this spelling or this gauge; we are giving reference to it which we expect our hearers to get without hesitation.

Gilbert Ryle: *Ordinary Language*. (1)

6. One last point. I have talked in general terms about learning and describing the modes of employment of expressions. But there are many different dimensions of these modes, only some of which are of interest to philosophers. Differences of stylistic elegance, rhetorical persuasiveness, and social propriety need to be considered, but not save *per accidens*, philosophers. Churchill would have made a rhetorical blunder if he had said, instead of 'We shall fight them on the beaches...', 'We shall fight them on the sands...' 'Sands' would have raised

thoughts of children's holidays at Skegness. But this kind of misemployment of 'sands' is not the kind of mishandling that interests us. We are instead interested in the informal logic of the employment of expressions, the nature of the logical howlers that people do or might commit if they strung their words together in certain ways, or, more positively, in the logical force that expressions have as components of theories and as pivots of concrete arguments. That is why, in our discussions, we argue *with* expressions and *about* those expressions in one and the same breath. We are trying to register what we are exhibiting; to codify the very logical codes which we are there and then observing.

Gilbert Ryle: *Ordinary Language*. (2)

7. Et dagligsprog er i praksis et sprog til hvilket alle andre sprog lader sig oversætte, både alle andre dagligsprog og alle andre tænkelige sprogstrukturer; denne oversættelighed beror på at dagligsprogene, og de alene, er i stand til at forme en hvilken som helst mening; i et dagligsprog, og kun i et dagligsprog, kan man "sysle med det udsigelige indtil det er udsagt". Det er denne egenskab der overhovedet gør dagligsproget brugbart som dagligsprog, egnet til at gøre fyldest i en hvilken som helst situation. (- - -) Det ligger nær at antage at grunden ligger i den ubegrænsede mulighed for tegndannelse og de meget frie regler for enhedsdannelser af stor udstrækning (perioder o.lgn.) som gælder i ethvert dagligsprog, og som på den anden side bevirker at dagligsprogene tillader falske, inkonsekvente, upræcise, uskønne og uetiske formuleringer lige så vel som sande, konsekvente, præcise, skønne og etiske. Dagligsprogets grammatiske regler er uafhængige af enhver vurderingsmålestok, logisk, æstetisk, eller etisk, og dagligsproget er overhovedet uafhængigt af ethvert specifikt formål.

Louis Hjelmslev: *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. 1966, p.97.

8. NORMALPROSA. Den (litterære) prosastil, der ligger mellem den højtidelige (retoriske, arkaiserende) og den af dagligsproget (dialekterne, slang- eller vulgærsproget) prægede, og som kun på mindre væsentlig måde er præget af brugerens individuelle sprogform; central prosa(stil). Rubow. (Den nye Litteratur. III (1925-26). 94).
NORMALSPROG. Det alm. (rigs)sprog, mods. børnesprog, slang o. lign. Jesp. Nut. 4.

Ordbog over det danske Sprog.

9. (Normalsproget) er det sprog der udtrykker hvad vi mener er *sandt* og *virkeligt*.

Steffen Hejlskov Larsen: *Om at læse moderne poesi*.

Jeg håber der stadig er læsere tilbage efter denne vandring gennem lange og blandede citater. Citaterne er med vilje gjort rigelige for at give indtryk af den sammenhæng de indgår i, bortset fra at forståelsen af en term ofte fremgår bedre af en brug end af en definition. Det skulle gerne være fremgået af ovenstående citater hvorledes de forskellige forfattere kredser omkring det samme problem, men ser det under forskellige synsvinkler.

Der er måske to hovedgrupper i bestræbelserne som det var værd at pege på til en begyndelse. På den ene side rettes interessen mod normalsproget selv, og afvigelser derfra benyttes blot til afgrænsningen. På den anden side er det afvigelserne der er spændende og normalsproget bruges som referenceramme til forståelsen af fejl, stilfarvning eller hvad der nu kan være tale om. Det er to sider af samme sag, og de to sider har en fælles problematik: *Hvorledes trækkes grænsen mellem dem*. Hverken den ene eller den anden strategi kan lade sig realisere med mindre dette problem løses.

Som et næste problemsæt kan man vælge normalsprogets forhold til tænkningen, og dets anvendelighedsområde. Her har vi Hjelmslevs stærke optimisme, og Erik Hansens skepsis overfor udbredelsen, samt Gilbert Ryles tro på at vi er bundet i vores tænkning af dagligsprogets logik. Mere radikalt udformet finder vi dette i Whorf's tese om den lingvistiske determinisme³⁾ og det var vel også muligt at hævde at dagligsproget, som Hjelmslev kalder det, netop giver os vores logiske, æstetiske og etiske vurderingsmålestokke. Jeg har ikke kunnet finde gode citater hertil, men stiller det op som en mulighed.

Aage Hansen peger på normalsprogets geografiske, og indirekte, sociale affinitet, idet det er akademikere og borgere i og omkring København der præger sproget, ikke Vesterbro og Nørrebro. Dette sammen med det forrige punkt, må betyde at det vil være rimeligt at undersøge det særlige virkelighedsbillede der gives gennem normalsproget med værdier og handlingsnormer. Jf. hertil citatet fra Hejlskov Larsen.

Som et tredje væsentligt problemfelt kan vi tage normalsprogets eksistens. Eksisterer det kun i kraft af at sprogteoretikere har konstrueret det til forståelse af sproget, eller er der tale om empiriske modsvarigheder? De citerede forfattere hælder mest til den sidste mulighed, og Aage Hansens ord om rigssproget som en fiktion, må ses i sammenhæng med forestillingen om "en homogen fast afgrænset helhed"; det er det sidste der kaldes en fiktion, ikke rigssproget. Det viser sig jo i de øv-

rige citater, at Aage Hansen tænker sig det som en psykologisk realitet, en indlært normbevidsthed. I det hele taget må man vist sige at Aage Hansen mange steder er tæt på moderne forestillinger om sproget, selv om han kan finde på at tingsliggøre normen som noget alle må underkaste sig. (Jf. citat 2).

II

Citaterne kan også tages som udtryk for en bestemt holdning til stilistiske problemer, som ofte formuleres således: "Stil er afvigelse fra en norm". Det er her ikke normen - normalsproget - der står i interessens centrum, men viden om normalsproget fungerer som instrument til karakteristik af en tekst - med henblik på forståelse af teksten, eller til karakteristik af en hel gruppe af tekster - som repræsentanter for "det samme" i en eller anden forstand. F.eks. er Hejlskov Larsen ude i det ærinde at bestemme hvad der er karakteristisk for *poetiske* tekster.

Ved samtidig at arbejde med *fiktivitet* og *metaforik* som karakteristika, via et forsøg på at fundere karakteristikken "objektivt" ved reduktion til lingvistisk teori, når han frem til at poesi er karakteriseret ved persisterende "brud" på normalsproget. En teori der bestemmer *normalsprog* som det sprog hvori vi udtrykker vores virkelighedsopfattelse, og *metaforer* som udtryk der bryder med normalsprogets former, slår dermed to fluer med et smæk: disse definitioner bekræfter tesen: poesi er metaforisk og fiktion. Teorien har iøjnefaldende svagheder som jeg vil tage op nedenfor, og det skal i sandhedens interesse siges at Hejlskov Larsen ikke blev stående ret længe ved denne bestemmelse af normalsproget. I sine senere værker henviser han til Aage Hansens formulering i *Sprog i sproget*, som gengives i citat 1. Men til trods for at Hejlskov Larsen selv meget hurtigt forlod denne position til fordel for en der lå nærmere den sprogforskerne havde valgt, så er der alligevel grund til at dvæle lidt længere ved den. Dels er svaghederne så indlysende at det kan have en pædagogisk værdi at begynde her, de problemer der i det hele taget knytter sig til normalsprogsbegrebet er nemlig ikke så forfærdelig forskellige herfra, og har man først set det i et så kontant tilfælde, skulle det vel være lettere at genfinde problemerne i de mere forfinede formuleringer. Dels minder denne formulering om det normalsprogsbegreb som kan udledes af de logiske empiristers sproganalyse: et sprog hvori virkeligheden afspejles og hvori intet metafysisk kan formuleres, således at alt der afviger herfra falder ind under det expressive, poetiske sprogs område.⁴⁾ Derved får vi endnu et bindeled til Gilbert Ryles filosofiske analyse af dagligsproget.

Forudsætningen for at normalsproget kan have instrumentel værdi må jo være at det er muligt at afgøre om et givet udtryk tilhører normalsproget eller ej. Jo simplere en procedure der kan angives til at løse dette problem, jo bedre. I denne henseende fører forestillingen om normalsproget som virkelighedsmodel langt: Vi behøver blot at spørge os selv om det pågældende udtryk er i overensstemmelse med virkeligheden eller ej.

Lad os se på to eksempler:

(1) Månen er rund.

(2) Månen er firkantet.

Der kan jo ikke være nogen tvivl om at (1) er i overensstemmelse med virkeligheden, mens (2) ikke er det, vel? Altså er (1) ifølge definitionen normalsproglig, mens (2) et eller andet sted indeholder et brud på normalsproget, den er enten fiktion eller metaforisk.

Hvis den er fiktion forudsætter den forestillingen om et (fiktivt) univers, hvori månen har en anden form end i dette. Her benyttes 'firkantet' så på den normale måde til at betegne en bestemt anskuelig form. Det er kun relativt til vores eget univers der er noget i vejen med udtrykket, forudsat sproget ikke har ændret sig under overgangen. I det nye univers vil (2) være det korrekte - normalsproglige - udtryk, mens (1) et eller andet sted indeholder et brud. Mens der ikke synes at være noget i vejen for at bestemme fiktion ud fra forholdet til en erfaret virkelighed, så forekommer det mærkeligt efter disse iagttagelser at skulle sige at forudsat normalsproget ikke har ændret karakter så må det ændre karakter ved overgangen til et fiktivt univers. Det er paradoksalt i *denne* tolkning af forskellen mellem (1) og (2) at se noget brud på sprogets formregler, eller reglerne for anvendelse af de sproglige udtryk. Begge udtryk er lige regelrette.

I det andet tilfælde (hvor (2) er metaforisk) ville man vel umiddelbart regne med at 'firkantet' var det ord der har fået afvigende betydning: noget i retning af "vanskelig at omgås", "overdrevent principfast" eller "borgerligt afstumpet".⁵⁾ I så fald ville denne tolkning også få konsekvenser for forståelse af 'månen', således at denne opfattedes som personliggjort, idet de foreslåede oversættelser af 'firkantet' er prædikater der kun kan gå på personer i normalsproget. Her skulle sammenhængen mellem det sproglige og det poetiske være nok så tydelig.

Men det blev uden videre taget for givet at der stadig var tale om himmellegemet månen. Vi bruger jo imidlertid også ordet til at betegne en skaldet isse omgivet af hår. Her kan vi enten sige 'månen' er brugt metaforisk, eller vi kan påstå at en sådan skaldet isse nu engang hedder en måne, normalsproget har intet andet ord derfor. Den sidste mulig-

hed kunne passende sammenknyttedes med en teori om at det nye ord måne er opstået via en metaforisk udvidelse af det gamle ord, hvorefter det metaforiske aspekt er faldet bort. Men det betyder så at et og samme udtryk kan overgå fra ikke-normalsprog til normalsprog uden at vores virkelighedsopfattelse har ændret sig det mindste. (1) kan betyde det samme (skaldet isse), hvadenten 'månen' er brugt metaforisk eller ej. Og det vil endda i dette tilfælde være muligt at benytte (2) med samme normalsprogsværdi som (1). De er begge normalsprog eller ikke, afhængigt af hvordan vi på det pågældende sted tolker 'månen', hvis det accepteres at en skaldet isse kan være firkantet i modsætning til rund.

Det vil endvidere gælde at

(3) Månen er ikke rund.

ikke er normalsprog. Dette lyder jo temmelig absurd. Og

(4) Månen er kugleformet.

er det heller ikke, for sandheden er jo at

(5) Månen er en ellipsoide.

Det er (5) der er det normalsproglige udtryk. Herefter må vi så kunne vende tilbage til (1) og spørge om 'rund' der kun omfatter kugleformer og ikke ellipsoider. Heraf vil det jo afhænge om vi trods alt skal medregne (1) til de normalsproglige udtryk.

Den i citat 9 foreslåede bestemmelse af normalsproget, der altså til en vis grad svarede til den logiske analyses forestillinger om et normalsprog, viser sig at indeholde nogle besynderlige faldgruber. Den svarer til en vis grad til et aspekt af et intuitivt normalsprogsbegreb, men viser sig at være langt sværere at administrere end det umiddelbart ser ud til, intersubjektivt entydigt kan det i hvert fald ikke blive. Begrebet står svagt overfor sprogbrugere med samme sprog men med forskellig virkelighedsopfattelse. Og til at trække et fast skel mellem poetiske fiktionstekster og alle de andre, duer det rigtig dårligt. Der overlades alt for meget arbejde til den tids- og kontekstbestemte forståelse af de udtryk der skal karakteriseres, og så kunne man jo lige så godt have nøjedes med at påstå at denne forståelse styres af forestillinger om et normalsprog som iøvrigt vanskeligt kan defineres i sådanne enkeltheder at det kan benyttes af folk der ikke behersker dette intuitivt. Men havde man det, så var hele korthuset faldet sammen for den "objektive" bestemmelse af poesi og poetisk værdi, som Hejlskov Larsen sigtede imod.

III

Jeg talte ovenfor om normalsprogsbegrebets instrumentelle værdi der var afhængig af muligheden af at sortere tekster i normalsproglige og ikke-normalsproglige med stor sikkerhed, nogenlunde uafgængigt af hvem der foretager sorteringen. Lad os se lidt nærmere på hvad der egentlig bliver sorteret fra, uden at tage stilling til om det overhovedet er muligt at give anvendelige sorteringsregler. For at belyse dette punkt har jeg opstillet en liste over udtryk der i forskellige sammenhæng er blevet benyttet som antonymer til *normalsprog*:

- a. sprog med et særligt stilpræg
- b. sprog der indeholder ualmindelige ord og vendinger
- c. sprog der indeholder træk der ikke er fælles for al slags skriftsprog
- d. merkmalthaltigt sprog
- e. litterært sprog
- f. poetisk sprog
- g. sprog i højt stilleje
- h. metaforisk sprog
- i. sprog der indeholder ord og vendinger der benyttes på en anden måde end normalt
- j. talesprog
- k. omgangssprog
- l. individuelt, personlig farvet sprog
- m. dialektalt sprog
- n. regionalsprog
- o. slang
- p. vulgærsprog
- q. jargon
- r. klikesprog
- s. børnesprog
- t. teknisk sprog
- u. fagsprog
- v. genrebundet sprog
- x. lidenskabeligt farvet sprog
- y. elliptisk sprog (sprog med sætningsemner o.l.)
- z. ugrammatikalsk sprog
- æ. ukorrekt sprog

Dette virker jo umiddelbart som en temmelig heterogen gruppe, der er tale om afvigelser i mange forskellige retninger, med meget forskellig værdi. Og man må spørge sig selv om det overhovedet er muligt at op-

stille ét sæt af sorteringsregler der på én gang sorterer alle disse tekster fra. Noget kunne tyde på at normalsprogsbegrebet er blevet benyttet til en hel del forskellige, til dels indbyrdes uforenelige jobs. Og Hejlskov Larsens håb om at finde netop de poetiske tekster ved at se på tekster der afveg fra normalsproget kan vist ikke opfyldes af *alle* de normalsprogsbegreber der impliceres af ovenstående liste.

Men lad os foreløbig gå ud fra den antagelse at der er tale om et entydigt normalsprogsbegreb der blot er søgt afgrænset under forskellige aspekter. Hvis dette er tilfældet, og vores interesse for normalsproget ikke retter sig mod dette selv, men mod de tekster der falder udenfor, så er det ikke tilstrækkeligt at vi kan sortere teksterne, omend det kan gøres med nok så stor sikkerhed. Vi må også kunne beskrive normalsproget så præcist at vi herudfra har en mulighed for at karakterisere teksten ved hjælp af de typer af afvigelser der forekommer heri. Ellers var der jo ingen grund til at vælge netop normalsproget som referenceramme.

Der rejser sig nu to muligheder: for det første at normalsproget er empirisk funktionelt, altså at det er rimeligt at beskrive en tekst som afvigende, *fordi* dette svarer den måde vi intuitivt oplever den på når vi behersker sproget. Vi forstår måske netop visse sætninger eller andre udtryk ved at klassificere dem som afvigelser i visse aspekter fra bestemte normalsproglige udtryk. Her er altså ikke bare tale om stilistisk farvning, men tolkelighed overhovedet. Et udtryk som

(6) Han op og ud

forstås vel som en elliptisk form af

(7) Han springer op og løber ud.

Det lyder i hvert fald såre rimeligt.

For det andet er der den mulighed at det er en beskrivelsesmæssig god strategi at etablere sig et relativt simpelt sprog og at karakterisere det komplekse naturlige sprog der er beskrivelsens genstand, som konformt med eller afvigende herfra. Vi opstiller altså selv vores målestok — "normalmetersen" — og bruger den så til at orientere os i en empirisk mangfoldighed, uden hensyn til om orienteringspunktet svarer til noget i vores normale sprogfølelse.

I det første tilfælde må vi kræve godtgørelse af empirisk gyldighed for vores normalsprogsbegreb — i det andet blot praktisk gennemførlighed. I det første tilfælde binder vi os til ontologiske antagelser — det slipper vi for i det andet. Selv om vi går med til den rimelige antagelse, at det sprogsystem der ligger bag en sprogbrugers sproglige adfærd er simplere end denne adfærd, fordi systemets kompleksitet og "støj" under produktion og reception indfører fejl og tilfældighedsfaktorer, så behøver vi jo ikke at hævde at det normalsprog vi formulerer, er det *korrekte* system. Men

på den anden side: er det mon muligt at opstille et sprog der lader sig anvende i praksis, med god tilnærmelse til de faktisk forekommende udtryk, uden at det i høj grad svarer til det system der ligger bag sprogbrugerens adfærd? Men det er sådan at vi knap nok ved hvorledes vi skal måle "the goodness of fit" mellem målestokken og den iagttagede adfærd, i hvert fald ikke når vi tager alle aspekter af sproget med. Og går vi ind for eksistenspostulatet, får vi på nuværende tidspunkt uhyre svært ved at verificere eller falsificere vores tese.

Som ovenfor nævnt er den afvigende tekstgruppe heterogen. Men det er dog muligt at pege på nogle væsentlige dimensioner hvori afvigelserne kan befinde sig. Og samvariationen i disse dimensioner vil sandsynligvis kunne karakterisere nogle grove teksttyper.

Følgende eksempelække peger på nogle grundlæggende dimensioner:

- (8) En pludselig kat
- (9) og hvis et smil apriler mig
- (10) at gamle over den sø og ind
- (11) Tra sma kanasara pa Habraplads
sad ag spallada pa kanrabas
- (12) icp ocngt dxgp taf ('han maler byen rød' transformeret ved at ombytte hvert bogstav med det der står to pladser senere i alfabetet)
- (13) Undskyld ufbrudelsen! Min harre, vær så gud at
ta plyds ved pianufortet... Såtan! Slut! —
De spyller videre — strengen er akut — jeg
sydder her ved det sidste bord og lutter.
- (14) Den nuværende konge af Frankrig er skaldet
- (15) Jeg er Napoleon (sagt i dag)
- (16) Tag lige og ræk mig kartoflerne (men det var
nu sovsen han ville have)

I gruppen (8) — (10) får vi problemer der angår den formelle struktur, de *syntaktiske regler*, i gruppen (11) — (13) den grafematiske eller fonematiske (ydre) *repræsentation* af sproget, og i (14) — (16) forholdet mellem sætning og det der skal siges noget om, det er de *semantiske regler* der er problemer med. Inden for hver af disse tre dimensioner kan vi skelne mellem problemer der går på 1) forrådet af *elementer* (morfemer, grafemer eller fonemer, og betydningskategorier) og 2) reglerne for deres *kombination*. En grov struktur afbildes af figur I:

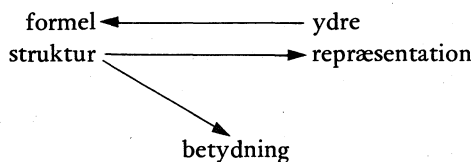

FIG. I

Stregerne og pilene antyder struktur og et hierarki i strukturen, idet den formelle struktur sættes som overordnet de to øvrige delsystemer, omend systemet netop er et sprog i kraft af at alle tre dimensioner er tilstede. En finere struktur afbildes i fig II:

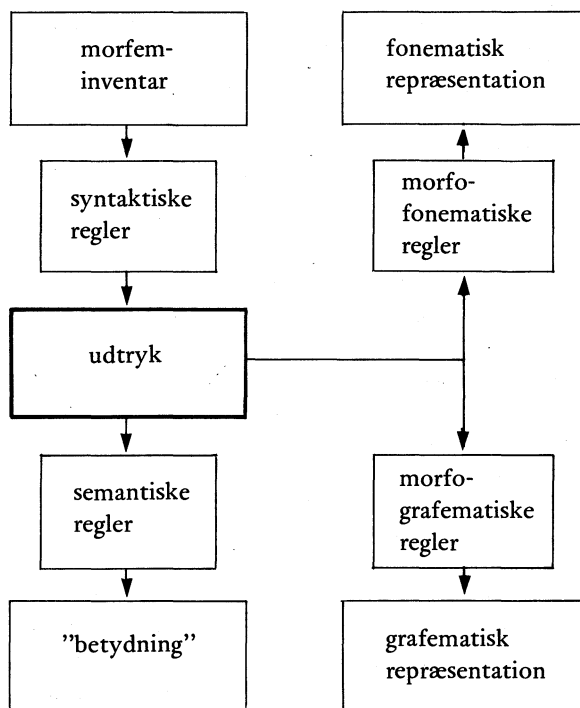

FIG. II

Et *sprog* opfattes altså her som bestående af en afgrænset mængde af *morfemer* (mindstetegn), hvoraf der ved hjælp af en afgrænset mængde af *syntaktiske regler* kan dannes en ubegrænset mængde af *velformede udtryk*. Mængden af velformede udtryk VU defineres altså ved mængden af morfemer M samt mængden af syntaktiske regler SR. Men samtidig får vi defineret endnu en mængde af udtryk, nemlig mængden M^X af alle de

udtryk der kan dannes ved vilkårlig kombination af elementerne i M. Udtrykkene i M^X vil inkludere udtrykkene i VU og iøvrigt udvise forskellig grad af tilnærmelse til disse.

Til den formelle struktur knyttes en mængde af *betydningskategorier* BK ved hjælp af en afgrænset mængde af *semantiske regler* SeR, således at der til hvert af de velformede udtryk knyttes en betydning, evt. mere end en, men altid et lille, endeligt antal. Til VU's komplementærmængde VU kan der kun knyttes mening i forhold til de for VU gældende semantiske regler; der er altså ikke nogen entydig tolkning af disse udtryk, selv om de vil kunne gives mening mere eller mindre sikkert afhængigt af i hvor høj grad de afviger fra elementerne i VU.

Endelig har sproget en ydre repræsentation som i vores tilfælde enten kan være i skrift eller i tale. Afhængigt heraf kan der være tale om en afgrænset mængde af *fonemer* F som tilknyttes elementerne i VU ved hjælp af *fomematiske repræsentationsregler* FR, eller en afgrænset mængde af *grafemer* G, som knyttes til VU ved hjælp af *grafematiske repræsentationsregler* GR. Af F kan der dannes en mængde F^X ved vilkårlig kombination af F's elementer, således at denne mængde igen indeholder de til elementerne i VU svarende udtryk samt en række tilnærmelser dertil af forskellig grad. Til G kan dannes mængde G^X på samme måde og med samme egenskaber. Ved hjælp af M^X , F^X og G^X er afgrænset et rum indenfor hvilket sproget skriftsproget og talesproget må befinde sig. Kommer vi uden for, har vi helt mistet muligheden for at karakterisere præcist i forhold hertil. Inden for finder vi dels et normalsprog, VU, med dets to ydre repræsentationer, dels udtryk der kan karakteriseres som afvigende herfra i forskellige dimensioner og i forskellig grad. Modellen giver os altså mulighed for at afbilde netop de forhold vi hidtil har talt om. Vi kan iøvrigt kalde de udtryk der knytter sig til VU for sprogets *grammatikalske* udtryk, hvorved vi får lejlighed til at tilknytte tankegangen til Chomskys sprogfilosofi.⁶⁾ Selv om den ovenanførte model ikke helt svarer til Chomskys, og iøvrigt ikke går ind på en række enkeltheder som er specifikke for Chomskyskolen, så skulle grammatikalitetsbegrebet have samme funktion i den teoretiske helhed her og hos Chomsky. Det bliver også muligt at indføre Chomskys *acceptabilitet*, nemlig når vi forlader det formelle system og atter ser på sprogbrugerens omgang med sproget, hans *performance*. En del af de sætninger som ikke falder ind under VU vil være umiddelbart forståelige og acceptable for sprogbruger, f. eks. fordi han har lært at knytte en mening til dem uanset det formelle system (han kan behandle dem som idiomer). Og en del grammatikalske udtryk vil være helt umulige for ham at bruge, fordi de er for lange, eller for komplekse, eller andet. Det acceptable behøver altså ikke på nogen måde at falde sammen med det grammatikalske, og vi kan da skelne mel-

lem to typer af normalsprog på dette grundlag. Afvigelser fra det ene behøver ikke at være afvigelser fra det andet, og argumentation omkring normalsprog har vel en mere end teoretisk mulighed for at flakse mellem de to typer af argumenter.

10. The notion "acceptable" is not to be confused with "grammatical". Acceptability is a concept that belongs to the study of performance, whereas grammaticalness belongs to the study of competence. (- - -) Like acceptability, grammaticalness is, no doubt, a matter of degree (- - -), but the scales of grammaticalness and acceptability do not coincide. Grammaticalness is only one of the many factors that interact to determine acceptability. Correspondingly, although one might propose various operational tests for acceptability, it is unlikely that a necessary and sufficient operational criterion might be invented for the much more abstract and far more important notion of grammaticalness. The unacceptable grammatical sentences often cannot be used, for reasons having to do, not with grammar, but rather with memory limitations, intonational and stylistic factors, "iconic" elements in discourse (for example, a tendency to place logical subject and object early rather than late; (- - -), and so on. Note that it would be quite impossible to characterize the unacceptable sentences in grammatical terms. For example, we cannot formulate particular rules of the grammar in such a way as to exclude them. Nor, obviously, can we exclude them by limiting the number of reapplications of grammatical rules in the generation of a sentence, since unacceptability can just as well arise from application of distinct rules, each being applied only once. In fact, it is clear that we can characterize unacceptable sentences only in terms of some "global" property of derivations and the structures they define — a property that is attributable, not to a particular rule, but rather to the way in which the rules interact in a derivation.

Noam Chomsky: *Aspects of the Theory of Syntax*.
1965. p. 11 — 12

(Jeg medtager dette som nummer 10 i rækken af citater til belysning af normalsprogsproblemet. Citatet anbringes dog på dette sted, fordi jeg tror det ville virke intetsigende før sprogmodellen var præsenteret.)

IV

Men indtil videre har vi kun fået præsenteret *sprogssystemet* med de tre dimensioner: Syntaks, semantik og repræsentation. Men sproget fungerer jo ikke i et tomrum. Det anvendes i *situationer*, som meddelelsesmiddel mellem en *sender* og en *adressat*. Spørgsmålet er nu om ikke valget af sproglig udtryksform styres udefra, gennem forskelle i situation og sender-modtager-relationer, foruden gennem den interne struktur. Dette peger på muligheden for at inddrage hvad Charles W. Morris har kaldt den *pragmatiske dimension*⁷⁾ i analysen af normalsprogsbegrebet. Vi må da stille det spørgsmål om sætninger kan være velformede, repræsenteret korrekt, være anvendt med en af de tilladte betydninger og alligevel bryde med *regler* der knytter sprogssystemet til anvendelsessituationer. Kan man sige at visse dele af sproget træder i funktion i nogle situationer, andre dele i andre situationer? Det er let at svare ja. Når jeg taler til mine børn, taler jeg på én måde. Jeg vælger forholdsvis korte, ukomplicerede sætninger og undgår ord jeg ikke regner med at de forstår. Jeg kalder dem ved fornavn, og venter at de tiltaler mig med slægtskabstermen 'far' (ikke med navn), at de undlader at bruge de værste af de skældsord de lærer af de andre børn nede i gården, at de siger "må jeg be' om" i stedet for "tag lige og stik mig", og at de husker at sige "tak for mad" efter alle måltider. Jeg selv overholder/overholdt tilsvarende regler overfor min egen far. Jeg føler mig forpligtet til en vis hjertelighed overfor min familie og føler mig fanget i at gøre noget forkert når de påviser at jeg taler mere hjerteligt – og mere – med fremmede i telefonen end med dem. Til gengæld har jeg også lov til at give dem en ordentlig opsang, både kone og børn, i et sprog det ville være utilstedeligt at bruge når der er fremmede til stede; derfor er det så svært for mig at holde styr på ungerne i togkupeer og sporvogne, hvor de straks mærker at jeg føler mig forpligtet til at holde igen på talegaverne. Mine kolleger, overordnede, sideordnede og underordnede, taler jeg til i et specielt udvalg af mit normalsprog, med visse forskelle der er afhængige af forskelle i rang, graden af bekendtskab og vores indbyrdes afhængighed. Nogen siger jeg De til, med titel og efternavn, andre blot du med efternavn, andre igen du og fornavn. Med disse formuleringer følger også forskelle i de meddelelser der kan sendes til de forskellige og den grad af høflighed, underdanighed eller autoritet der skal gives sprogligt udtryk. Når jeg skriver, skelner jeg mellem om jeg henvender mig til en institution, en person jeg skal have et formelt forhold til og en person jeg bør tiltale uformelt. I ansøgninger bruger jeg ét udvalg af sproget, i avis-kronikker et andet. Det hænder at jeg tager fejl, at jeg griber galt i posen med udtryk, men det opdager jeg nu normalt med det samme og skammer mig, eller prøver at gøre det skete godt i-

gen. Der er altså ubetinget *pragmatiske regler* der styrer min sprogbrug. Regler der kan brydes eller afviges fra i større eller mindre grad.

Men, kan vi så spørge, hvordan skelner jeg egentlig mellem disse sprogskeft og dem der sker, når jeg bevæger mig ud i de afvigelser der karakteriserer de former der nævnes på p. 23? Er det overhovedet muligt at drage skarpe grænser? Jeg har udprægede normfornemmelser der styrer mit valg af alternative normalsprogsformer i de forskellige situationer, og i visse af disse situationer fortæller min norm mig, at jeg bør bevæge mig ind på et af de områder hvor de på p. 23 nævnte sprogbrugsformer befinder sig. I visse situationer ville det være et alvorligt normbrud at bruge mit neutrale normalsprog, i andre er det det rigtige. Til gengæld ville jeg vist blive højligt forbavset hvis sporvejskonduktøren eller den portør der kørte mig til operationsbordet åbnede munden og talte til mig som jeg taler til ham. Det der for mig er normalsprog, venter jeg så sandelig ikke at alle andre skal tale. Når de overskrider de normforventninger jeg har til dem, bliver det straks signifikant. Jeg kan altså registrere noget som afvigelser hos andre, der hos mig selv ville være normalsprogligt.

Alt dette tyder på at jeg i mine forestillinger om sproglige normer har en række beslægtede men alligevel forskellige normer der knytter sig til sociale relationer, social baggrund, forskellige situationer og forskellig meddelelsesfunktion (eller tekstgenrer). Jeg kan skelne mellem normer der er *normale* for mig, og normer jeg anvender sjældent eller slet ikke. Jeg kan opleve et sprogligt udtryk som en utilbørlig normblanding, men jeg kan for den sags skyld også se noget som en slående og spændende normblanding. Jeg kan med rimelighed tale om *mit* normalsprog, og normalsproget i den gruppe jeg tilhører. Jeg kan også anskue en bestemt norm som *en andens* normalsprog, eller en anden gruppes normalsprog. Jeg kan endvidere se mit normalsprog som en anomalitet i en andens mund.

Der kan altså ikke være nogen tvivl om at den enkelte sprogbruger orienterer sig sprogligt ved hjælp af normfornemmelser og fornemmelser af normbrud, men samtidig at disse normfornemmelser er flere og mere sammensatte, end de forestillinger om et normalsprog som de i begyndelsen af artiklen anførte citater tyder på. Endvidere synes det nødvendigt at skelne mellem den enkeltes eller en mindre gruppes normalsprog, og *Normalsproget*, som snarest synes at være en særlig prestige-sociolekt, knyttet til en speciel højstatus-gruppe: akademikere o. l. Når dette normalsprog er kommet til at spille en særlig rolle i sprogteorier og stilteorier skyldes det simpelt hen at de pågældende teoretikere selv benytter dette sprog og bruger det som deres normalsprog. Det er samtidig denne norm der påtvinges andre mennesker og danner prøvestenen for de såkaldte sprogrigtigheds-problemer. Det er selvfølgelig muligt at

stille spørgsmål om rigtigt eller forkert børnesprog, metalarbejdersprog, kancellisprog, madopskriftsprog, m. m., men spørger man om *Rigtigt* eller *Forkert sprog* uden sådanne kvalifikationer, spørger man om normer inden for prestige-sociolekten. Benævnelserne er besnærende og for så vidt farlige som de gør det vanskeligt for dem der bruger dem, at komme til at se deres eget sprog ude fra, som et gruppesprog blandt andre gruppesprog. Samtidig er der en stærk værdiladning omkring denne norm, en værdiladning der naturligvis hænger sammen med sprogbrugergruppens sociale placering.

V

Det er nødvendigt at berøre endnu et punkt i vores modelforestilling om sprog. Alt hvad der hidtil er sagt, knytter sig til sprogets *kvalitative* aspekter. Vi har nærmet os *kvantitative* problemer ved at tale om *grader* af afvigelser eller *grader* af grammatikalitet og acceptabilitet.

Disse grader kunne vi måle på to forskellige måder:

1) Der kan være tale om *antallet* af afvigelser eller regelbrud inden for en bestemt teksthelhed, eller 2) der kan være tale om at visse afvigelser *vejer tungere* end andre, man "studser" mere over dem.

Men forlader vi den stærke binding til afvigelser og regelbrud som det mest signifikante i problematikken, og anskuer sprogområdet som sammensat af en række nært beståede normer med indbyrdes *familielighed*, så kan vi anvende kvantitative synspunkter på en anden måde. Den enkelte norm kan være karakteriseret ved den relative frekvens af et vist udvalg af udtryk, af ord eller af sætninger med en bestemt struktur. Vi kan altså øge sprogmodellen med et sæt *statistiske filtre* der er virksomme under anvendelsen af de enkelte regelsæt.

Dette giver os mulighed for at karakterisere de forskellige normer i forhold til hinanden, under et sæt af kontinuerte skalaer.

Men det betyder ikke at vi kan erstatte vores kvalitative normalsprogsbestemmelse med en bestemmelse af den relative frekvens af en række forskellige fænomener i sprogbrugen, altså med en *statistisk norm*. Selvfølgelig er der en sammenhæng mellem en sprogbrugers normalsprog og de udtryk der er højfrekvente i hans sprog. Men dette skyldes normfornemmelsen, ikke omvendt. Vi kan benytte statistiske undersøgelser af en mands sprogbrug som en heuristisk metode til at skyde sig ind på de normer han behersker, men vi kan ikke erstatte en forståelse af sammenhængen i en mands sprog med en statistik over dets manifestationer.

Endvidere er der ikke noget der tyder på at statistiske undersøgelser i forskellige niveauer i sproget: fonemer, morfemer, sætninger af forskellig

struktur, overhovedet behøver at konvergere hverken mod hinanden eller mod det intuitivt forståede normalsprog.

VI Konklusion

Der synes at være mulighed for tre forskellige tolkninger af normalsprogsbegrebet, hvoraf kun den ene, og det den mest problematiske, peger på et empirisk indhold.

1) Normalsprog = sproglig norm med en tilhørende klasse af velformede udtryk og afvigelser herfra i forskellige dimensioner.

2) Normalsprog = den gruppe af sproglige normer en person eller en gruppe normalt betjener sig af. Heromkring grupperer sig så de normer der benyttes sjældent, eller kun kendes fra andre sprogbrugeres eller grupper brug.

3) Normalsprog = den sprogligt toneangivende gruppes normalsprog i betydning 2). Denne gruppe har normalt høj prestige og økonomisk/intellektuel magt i samfundet, og det er herfra den afleder sit krav på at være sprogligt toneangivende.

I ethvert samfund finder vi formentlig et normalsprog i den sidste betydning, evt. flere normsæt der strides om magten. Det vil derfor være af betydning for forståelsen af en sprogbrugers sproglige adfærd, om man forstår hvorledes denne forholder sig til normfornemmelser af disse tre forskellige arter. Forstås det enkelte udtryk som normalt inden for den norm der i øjeblikket benyttes? Forstås den benyttede norm som faldende ind under sprogbrugers normalsprog? Og forstås den som afvigende fra prestigegruppens normalsprog?

Da vi har brug for alle tre betydninger af ordet, bør vi etablere tre forskellige termer hertil. Og ordet *normalsprog* bør nok ikke anvendes i den sidste af de tre betydninger både af forskningsmæssige grunde, for at tvinge forskeren ud over sin egen sproglige begrænsning, og af politiske grunde, for ikke at gøre sproget til en social magtfaktor i højere grad end det allerede er tilfældet.

Stil er ikke afvigelser fra en norm.

Stil er brug af en delnorm.

NOTER:

- 1) Charles E. Caton (ed.): *Philosophy and Ordinary Language*. 1963. p. 109f

- 2) Op. cit. p. 126f
- 3) Benjamin Lee Whorf: *Language, Thought and Reality*. Selected Papers. 1956
- 4) Der er tale om en noget forvansket udgave af de logiske empiristers forestillinger om et logisk normalsprog. Uheldige resultater heraf kan ses i Konrad Marc-Wogaus rystende behandling af Heideggers sprog i *Att studera filosofi*.
- 5) *Om at læse moderne poesi*. p. 19 - 21
- 6) Noam Chomsky: *Aspects of the Theory of Syntax*. 1965
- 7) Charles W. Morris: *Foundations of the Theory of Signs*. 1936